CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT LİSANS TAMAMLAMA PROGRAMI

(İLİTAM)

İSLAM AHLAK FELSEFESİ DERSİ

I. ÜNİTE

(İSLAM AHLAK FELSEFESİNE GİRİŞ)

DERSİN SORUMLUSU
Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZALP
Cumhuriyet Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi
İslam Felsefesi Öğretim Üyesi

ÜNİTİDE ELE ALINACAK KONULAR

I. İslam Ahlak Felsefesine Giriş
A. Ahlakın Kelime Anlamı
B. Ahlakın Terim Anlamı
II. Felsefi Bir Disiplin Olarak Ahlak
III. İslam Ahlakının Bölümleri
a. Teorik(Kuramsal Ahlak)
b. Felsefi ve Dini Ahlak

ÜNİTEKAZANIMLARI

Bu üniteyi tamamladığınızda;

- Kelime ve kavram olarak ahlakın ne olduğu
- Ahlakın konusu, gayesi ve metodunu
- İslam Ahlakının temel kaynaklarını
- Ahlakın bölümleri(teorik ve pratik)
- Felsefi Ahlakın mahiyeti ve dini ahlakın mahiyetini öğrenmiş ve kavramış olacaksınız.

GİRİŞ

I. AHLAK NEDİR?

a. "Ahlak"ın Kelime Anlamı

"Hulk" (veya "Huluk") sözcüğünün çoğulu olan **"ahlâk"** bu şekliyle Türkçeleşmiş ve Türkçede tekil olarak kullanılmıştır. Sözlükte şu anlamlara geldiği bildirilmektedir:

- "Mürûet", yani "insanlıkta kemale erme" (kemâlü'r-racüliyye)demektir.
- "Âdet", "alışkanlık";
- "Seciye", "insanda yerleşmiş olan davranış ilkesi, meleke";
- "Tab', tabiat", "fıtrat, yaratılış" anlamlarına gelmektedir. (Zebîdî, 1989: Hulk md.)

Ahlakın bu anlamlarını genel olarak ikiye indirgemek mümkündür. Buna göre ahlakın birinci anlamı insanın yetkinleşmesi yönünde gerçekleştirdiği yerleşik hale gelmiş davranışlar ve alışkanlıklar; ikinci anlamı ise insanın davranışlarına etki eden fıtrat ve yaratılış manasındadır.

Batı dillerinde de "*ahlak*" kelimesinin karşılığı olarak kullanılan sözcükler, yaklaşık aynı anlamlara gelmektedir. Almanca "*moral*", İngilizcede "*morals*", Fransızcada "*Morale*" sözcükleri, Latince "*Moralis*"ten türetilmiştir ve "*âdet, karakter, hal ve hareket tarzı*" demektir. (Bolay, 2004: 22).

b. Terim Olarak Ahlak

İslam düşünce tarihinde ahlakla ilgili birçok tarif yapılmıştır. Ahlakla ilgili eser yazan ilk İslam filozoflarından biri olan İbn Miskeveyh (ö. 932) ahlakı şöyle tarif etmektedir: "*Ahlak insan ruhunun, düşünmeye ihtiyaç duymaksızın insanı belli bir şekilde davranmaya sevk eden halidir.*" (İbn Miskeveyh, 1924: 41). Bu tarifte ahlakın ruhun bir hali olduğu ve davranışın bu hale bağlı olarak kendiliğinden gerçekleştiği belirtilmiştir.

Başta Gazali (ö. 1111) olmak üzere birçok İslam ahlak düşünürüne göre ise ahlak: "***Ahlak, ruhta köklü bir şekilde yerleşmiş bulunan nitelikler toplamıdır ki bunlar sayesinde kişi davranışlarını kendiliğinden yapabilir. Öyle ki kişi bu tür davranışları yapmak üzere kendisini zorlamaz ve yapıp yapmama konusunda tereddüt göstermez.***" (Erdem, 1996: 55).

Örneğin cömert davranmaya alışmış ve cömertlik erdemine sahip olmuş olan bir kimse ihtiyaç sahibini gördüğünde hiç tereddüt etmeden elinde bulunandan ona verir.

Bu tarif bize göstermektedir ki ahlak her şeyden önce **insan ruhuna ait nitelikler**dir. Ayrıca bu niteliklerin **ruhta iyice yerleşmiş olma**sı gerekir. Örneğin, doğru sözlü olma, merhametli olma, cömert olma gibi nitelikler insan ruhunda iyice yerleştikten sonra birer davranış ilkesi haline gelirler ve ruhtan bir daha silinip yok olmazlar; insan davranış ilkeleri olan bu yerleşik niteliklere uygun eylemler gerçekleştirir. İşte ahlak denilen şey bu ilkeler veya niteliklerdir.

Yerleşik niteliklere ahlak denildiğine göre, doğru sözlü bir kimsenin yalan söylemesi veya tersine yalan söylemeyi alışkanlık haline getiren ve bunu ruhunda yerleştiren kişinin doğru söylemesi ahlak olarak nitelendirilemez. Çünkü bu davranışlar yerleşik bir ilkeden kaynaklanmamaktadır. Şu halde ruhta **iyice yerleşmiş olmayan nitelikler ahlakın tarifine girmemektedir**.

Kısaca ahlak, bireyselliği ve şahsiliği nedeniyle haklarında objektif ödül veya ceza normları belirlenemeyen ve dışa yansıyan istikrarlı insan davranışlarıdır, diyebiliriz.

İslam ahlak düşünürleri ahlakın *fıtrata bağlı* olan ve *sonradan kazanılan* olmak üzere iki farklı yanının bulunduğunu söylemişlerdir. Fıtrata bağlı olan yanı, insanın yaratılış bakımından yumuşak, sert, soğukkanlı, sıcakkanlı vb. olmasıdır ki bunda insan iradesinin bir tesiri yoktur. Ahlakın bu yönü yok edilemez; ancak eğitim ve alışkanlıklar yoluyla doğru ve ölçülü bir şekilde kullanılabilir. (Erdem, 2002: 12).

Ahlakın kazanılan yanı ise eğitim ve öğrenim yoluyla insanın dış çevresi ile etkileşimi sonucunda elde edilir ve alışkanlık ve âdet haline gelir. Ahlakın fıtrata bağlı olan yanında istek ve iradenin herhangi bir rolü bulunmazken kazanılan (*müktesep*) ahlakta irade ve seçme özgürlüğü belirleyicidir. Yani kişi kazanılmış ahlaka kendi iradesi ve özgür seçimiyle sahip olur. (Erdem, 2002: 12).

"*Ahlak*" tabiri böylece insandan sâdır olan ve ruhta yerleşmiş ilkelere dayanan hal ve hareketler anlamını ifade etmesinin yanı sıra kimi zaman "*ahlak ilmi*", "*ahlak anlayışı*", "*ahlak düşüncesi*" gibi anlamlarda da kullanılabilmektedir. Örneğin "*İslam'da ahlak*" deyimiyle "*İslam dünyasında ahlak ilmi*", "*Gazzali ahlakı*" denildiğinde ise "*Gazzali'nin ahlak anlayışı veya düşüncesi*" kastedilebilmektedir.

II. AHLAK İLMİ

a. Ahlak İlmi Nedir?

En kısa ifadesiyle ahlak ilmi insanı kemale (yetkinliğe) ulaştıracak ilke ve esasları araştırır. Aynı zamanda o, ahlakî hayatımızı açıklayarak onun iyi ve kötü yanlarını ortaya koyar; hayatın nihaî gayesini bilmemize yardım eder; davranışlarımızla ilgili yargılarımızda bize yol gösterir ve ahlaki davranış ölçütlerini öğrenmemizi sağlar. (Zakzuk, 1983: 17 – 18).

Klasik İslam filozofları tarafından ahlakın bir ilim mi yoksa bir sanat mı olduğu tartışması yapılmıştır. Çünkü ahlak ilminde üretilen bilgi, bireyde bir beceriye dönüşmedikçe amacını gerçekleştirmiş sayılmaz. Tıpkı ebru sanatı veya hat sanatıyla ilgili olarak edinilen teorik bilgilerin de bireysel beceriyle gayesine ulaştığı gibi ki bu sanatlara sanat denilmesinin sebebi, güzel olana yönelik bir uygulama ortaya konulması ve bu uygulamanın özgür iradeyle gerçekleştirilmesidir. Ahlak ilmi de aynı şekilde insanların özgür iradeleriyle iyi olana yönelik uygulamalar ortaya koymalarını gerektirir. Bu durumda ahlak ilmine "*ahlak sanatı*" adı verilmesi mümkündür.

b. Ahlak İlminin Konusu

Ahlak ilmi, iyi ve kötünün ne olduğunu, ahlakî davranışları, ahlaki davranışların ilkelerini, gayesini, ahlaki yükümlülüğü ve sorumluluğu, ahlakla ilgili temel kavramları, ahlak teorilerini, ahlakın öğretilebilirliğini konu edinir. Ayrıca ahlaki nitelikler ruhta yerleşmiş olduğundan ruhun varlığı, cevher oluşu ve sahip olduğu güçler ahlak ilminin konuları arasındadır. İnsan ruhunun idrak edebilme yetisine sahip oluşu da yine ahlak ilminin konularındandır. (Altıntaş, 1999: 18 – 21).

c. Ahlak İlminin Gayesi

Ahlak ilminin gayesi, insanları mutluluğa ulaştırmaktır. İnsanın hangi davranışlar sonucu mutluluğu elde edeceğini araştırarak bunların uygulamaya geçirilmesi için çalışır. Bu gaye aynı zamanda İslam'ın ve tüm semavi dinlerin gayesiyle de örtüşmektedir. En yüksek iyiyi tespit etmeye çalışarak insan davranışları için onu hedef gösterir. Zira en yüksek iyinin bilgisine sahip olan insan ona yaklaşmaya çalışacak ve davranışlarını bu gayeyle gerçekleştirecektir. Kazandığı olumlu alışkanlıkları ve âdetleri bu gayeye ulaşmak için sürdürecektir. Böylece hem bu dünyada hem de öldükten sonra mutlu bir hayata kavuşmuş

olacaktır. Bireyin mutlu olması beraberinde toplumun da mutluluğunu getirecektir. (Erdem, 2002: 31 – 32)

d. Ahlak İlminin Metodu

Gerek İslam ahlak düşünürleri gerekse diğer Ahlak filozofları ahlak ilminin metodu konusunda farklı düşüncelere sahiptirler. Bu durum ahlakın farklı şekillerde temellendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Buna göre mutlak iyi ve kötünün ne olduğunun akılla bulunabileceğini savunan düşünürlere göre ahlak ilminin metodu da akla dayanmak durumundadır. Özellikle bilgide deneyciliği, maddeciliği, pozitivizmi vb. benimseyen düşünürler ahlakın metodunun deney ve gözlem olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bilimcilik ekolüne bağlı olanlar ise ahlakın hem akıl hem de deney ve gözlem metotlarını kullandığını söylerler. Dördüncü olarak bir diğer grup ise ahlak ilminin kavram çözümlemesi metoduyla iyi ve kötünün bilgisini elde edebileceğini savunmuşlardır. (Bertrand, 1999: 11 – 12).

İyi ve kötünün ne olduğunun bize vahiy tarafından bildirildiğini, başka bir araştırma yapmaya gerek bulunmadığını düşünen bazı âlimler ise daha ziyade pratik ahlak üzerinde durmuşlar ve metot olarak ayet ve hadislerde yer alan ahlaki düsturlara iman etmeyi ve bağlanmayı yeterli görmüşlerdir. Bunların sayısını çoğaltmak mümkün ise de biz bu kadarla yetinmek istiyoruz.

III. İSLAM AHLAKININ BÖLÜMLERİ

a. Teorik (Kuramsal) Ahlak, Pratik (Uygulamalı) Ahlak

Gerek İslam ahlakı gerekse genel ahlak ilmi teorik ve pratik olmak üzere iki bölüme ayrılır. Bunlardan birincisi olan teorik ahlak, tümel ilkeleri konu edinir. Ahlaki görevler bu ilkelerden çıkarılır. Mutlak iyinin ve erdemin (*fazilet*) ne olduğu, ahlaki sorumluluğun ve ahlaki yükümlülüğün kaynağı yani insanların ahlaki davranmaları gereğinin neye dayandığı ve nereden çıkarıldığı, bunlardan nasıl sorumlu tutulabileceği, bir davranışın uzak gayesinin ve nihai hedefinin ne olduğu gibi konular teorik ahlak tarafından araştırılır. Aynı şekilde tümel ilkelerin çıkış yeri olan ruhi eğilimler ve ruhun güçlerini de teorik ahlak ele alır. (Zakzuk, 1983: 18).

Ahlak felsefesi de denilen teorik ahlakın pratik ahlakla ilişkisi, tıpkı fıkıh usulünün fıkıh ile olan ilişkisi gibidir. Onun konusu, insan davranışlarının zihin dışında örneği bulunmayan cinsleridir, davranışa ilişkin soyut fikirlerdir. Yani davranışın cinsini ifade eden

kavramlar veya isimler dış dünyada bizzat kendisi gerçekleşmez; ancak türler aracılığıyla gerçekleşebilir. Bir anlamda türler, teorik ahlakın araştırma konusu yaptığı gayelere ulaşmada araç konumundadırlar. (Zakzuk, 1983: 18).

Kısaca ahlakın teorik bölümü insanın ahlaki yaşamının kendisinden çıkarılacağı düşüncelerle ilgilidir ve yalnızca düşüncede var oldukları için teorik diye nitelendirilmektedirler. Denilebilir ki teorik ahlak teori üretmek için değil, pratiği düzenleyerek ahlaki gayelere (*mutluluğa*) ulaşmak için vardır.

Pratik ahlak ise doğrudan doğruya ahlaki diye nitelendirilebilen insan davranışlarını konu edinir. Bu davranışları sınıflandırarak onlarla ilgili genellemeler yapar. İnsanların gündelik davranışlarında elde ederek uygulaması gereken erdemlerin türlerini araştırır. Doğruluk, ihlâs, güvenirlilik, sözünde durma, merhametlilik, cömertlik, iffetlilik, ölçülülük vb. gibi. Bunlardan her biri zihin dışında örneği bulunan eylemlerin türleridir ve geçmişten günümüze bütün toplumlar bu davranış türleri hakkında bilgi sahibidirler. (Zakzuk, 1983: 18).

b. Felsefi Ahlak, Dini Ahlak

İslam ahlakını kaynakları bakımından ele aldığımızda onun iki temel kaynaktan beslendiği görülür. Bunlardan birincisi doğrudan İslam dini yani Kur’an ve Sünnet, ikincisi ise eski Yunan felsefesidir.

Kur’an ve Sünnet kaynaklı olan dinî ahlak, âlimlerin ahlakla ilgili ayet ve hadisleri tasnif ederek bir araya getirmeleri yorumlamaları ve bunların pratik olarak uygulanması için önerdikleri yöntemlerin kitaplarda bölümler halinde yahut bağımsız kitaplar olarak yer alması sonucu ortaya çıkmıştır. Zira bu konuda İslam kaynaklarında (Kur’an ve hadis) son derece zengin malzeme bulunmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber kendisini ahlak peygamberi olarak takdim etmektedir. O bir hadis-i şerifte şöyle buyurmaktadır:

انا بعثت لاتمم مكارم الاخلاق

“*Ben ahlaki erdemleri tamamlamak üzere gönderildim*”. (İmam Malik, 1951: II/904).

Öte yandan bilhassa Halife Me’mun zamanında başlayarak yüzyıllarca devam eden tercüme faaliyetleri sırasında ilk çevrilen eserler arasında Eflatun ve Aristo’nun ahlakla ilgili eserleri de bulunmaktaydı. İslam filozofları bu eserlerde eski Yunan filozoflarının ahlakla ilgili yaptıkları tartışmaları İslam düşüncesine taşımışlar ve bu tartışmaları kendi düşünce

sistemleri içerisinde sürdürmüşlerdir. İslam düşüncesindeki felsefi ahlakın bu süreçte ortaya çıktığı söylenebilir.

Ahlak ilmi, ahlaki ilkeleri ve değerleri temsil edebilecek bir örneği insanların önüne koymayı hedefler. İnsanlar o örneğe bakarak yollarını belirlerler. Hem dini ahlakın hem de felsefi ahlakın bu konudaki yaklaşımı aynıdır. Fakat yöntemleri farklıdır. Dini ahlakın kalkış noktasıyla felsefi ahlakın kalkış noktası aynı değildir. Aynı hedefe varmak için takip ettikleri yol birbirinden başkadır.

Dini ahlakın dayanağı vahiy olduğundan onun, iyi ve kötünün erdem ile erdemsizliğin ne olduğu konusunda ilmi bir araştırma ihtiyacı duymaz. Zira din, bir müminin faziletli bir insan olması için gerekli olan ahlaki prensipleri ona bildirmiştir. Felsefi ahlak ya da ahlak felsefesi ise İslam düşüncesinde daha ziyade akla dayanır. Bu arada deneyden, gözlemden vb. insani etkinliklerden de yararlanır. Kısaca ahlak felsefesi ahlaki olgu olarak adlandırılan şeyleri analiz eder ve onu bir akıl işleminden geçirerek felsefi olarak yeniden kurar. Yani felsefi hale getirir. Dolayısıyla sırf felsefi bir yöntem kullanır.

Felsefi ahlakın ele aldığı sorunlar ile dini ahlakın sorunları arasında da farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Felsefi ahlak, iyi ve kötünün mahiyeti, sorumlulukların teorik temelleri ile ahlaklılık mutluluk ilişkisini araştırır. Kullanılan felsefi yöntem insanın hedefine ulaşmasını sağlar ve bu amaca ulaşmak için gereken şartları hazırlar. İyi ile kötü arasındaki farkı anlamamızı mümkün kılar. Ayrıca iyi olanı yapmamız, kötü olanı terk etmemiz gerektiğine ilişkin bir bilinç ve bir farkındalık oluşturur. İnsan ahlaki bakımdan davranışlarını düzeltmek üzere bu araştırma temelinde kalıcı bir idrak elde etmiş olur. Fakat felsefi ahlakın daha ileri düzeyde bir yaptırım gücü yoktur.

İlkesi bakımından düşünüldüğünde felsefi ahlak ayet ve hadislere dayanan dini ahlakı reddetmez. Ona göre dini öğretilere dayalı bir takım ahlaki taleplerde bulunmak mümkündür. Fakat felsefi ahlak bunu araştırma konusu yapmaz. İslam düşünce tarihine bakıldığında, felsefi ahlakın din ile veya dini olan ile hiçbir zaman problemi olmamıştır. Bu hususun esasen birçok İslam filozofu tarafından ele alınan akıl – vahiy ilişkisi ile ilgili bir konu olduğu söylenebilir.

Din – felsefe ya da akıl – vahiy ilişkisi ile ilgili tartışmalara girmeksizin burada şu kadarını belirtmek istiyoruz ki, vahiy yüce Allah'ın dünya ve ahrette doğru yolu bulmaları için insanlara bahşettiği bir bağışıdır. Felsefenin aracı olan akıl da yine insanın doğru ile

yanlışı birbirinden ayırt etmesi, doğru yolu bulması ve mutluluğu elde etmesi için verdiği bir diğer bağışıdır.

İbn Rüşd'ün de belirttiği gibi hem vahyin hem de aklın kaynağı ve bahşedeni aynı olduğuna her ikisi de Allah'tan geldiğine göre bunların birbirleriyle çatışması, çelişmesi veya birbirini nakzetmesi mümkün değildir. Bunlar ancak birbirini tamamlar. Hatta bunlardan her birinin diğerine muhtaç olduğu söylenebilir. Bu nedenle Kur'an'da bunlar birlikte zikredilmektedir. Mülk suresinde şöyle buyrulur:

قالوا لو كنا نسمع او نعقل ما كنا في اصحاب السعير

"*Dediler ki, kulak versek ya da aklımızı kullansaydık, cehennemlik olmazdık*". (K. Kerim: 67/Mülk, 10). Burada vahye kulak verme ya da aklı kullanmanın her ikisinin de insanı cehennemden kurtaracağına işaret vardır. Dolayısıyla akıl ile vahyi birbirinin tamamlayıcısı olarak görmek gerekir. Birinin iş göremediği yerde diğeri devreye girmek durumundadır. Çünkü ahlak felsefesi, iyi ve kötünün ne olduğu, insan davranışlarının iyi veya kötü diye nitelendirilmesinin sebepleri, iyi ve kötünün kaynağı, iyi ve kötüye konu olan davranışların amacı ve bütün bu konularda öne sürülen fikirlerin kritiği ile uğraşır. Buna karşın dini ahlak, daha ziyade pratik olarak insanın ahlaklı bir yaşam sürmesiyle ilgilenir.

İslam dini açısından bakıldığında din, pratik ahlak kurallarını ve ahlaki davranışları belirlediği gibi, bunlar için ödül ve müeyyideler de koymuştur. Bu bakımdan o kendine özgü bir ahlak ve bir ahlaki model sunmakta, inananlarından bu modele göre davranmalarını istemektedir. Çünkü din, insan hayatının tamamını ve ölümden sonrasını da garanti altına alacak kurallar vazetmiştir. Ayrıca bu kurallar, insan ilişkilerinin tamamını (*hukuki, siyasi, ahlaki, dini, ilmi vs.*) kapsamaktadır. Kısaca maddeler halinde saymak gerekirse, ahlak felsefesi ile dini ahlak arasındaki farklılıkları şöyle sıralayabiliriz:

- Ahlak felsefesi, doğrudan doğruya **aklın** ve insan düşüncesinin ürünü iken, dini ahlak **vahiy** kaynaklıdır. Ahlak felsefesinin doğuşundan itibaren değer yargıları (*iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi*), insan davranışlarının toplumsal ve bireysel değeri, bu değeri oluşturan öğeler vb. konulardaki entelektüel tartışmalar, düşünceler, ahlak felsefesinin bir disiplin olarak ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu daha ziyade insan davranışlarında gözlenen sorunları kendisine dert edinen düşünürlerin bu sorunları aşmak amacıyla akılla ürettikleri çözüm önerileri şeklinde kendini göstermektedir ki bu kaçınılmaz bir süreçtir. Din de, azmış ve yoldan çıkmış insanlığa yol

göstermek amacıyla gönderilmiş ve bu sorunların çözüm yollarını doğrudan doğruya vahiy onlara sunmuştur. Şu halde **ahlak felsefesi insan aklının ürünü, dini ahlak vahyin ürünüdür**.

- Felsefi ahlak ile dini ahlakın hareket noktaları da farklıdır. Birincisi **olgudan hareket ederek** ve bu alanda üretilenlerin hepsini eleştirel bir bakış açısıyla gözden geçirerek bir teoriye ulaşır. İkincisi ise doğrudan **vahiyden hareket eder**. Ahlak felsefesi ahlak kurallarını, faziletleri birer değer olmaları bakımından ve değer-olgu ilişkisi içerisinde ele alır. Evrensel düzeyde geçerli ahlak kurallarının olup-olmadığını, ya da bu evrensel kuralların neler olduğunu araştırır; ayrıca amaçları bakımından onları sorgular. Dini ahlak ise, başka fikir ve düşüncelere başvurma kaygısı gütmeksizin, doğrudan doğruya kendi doğrularını ortaya koyar ve bunlara uyulmasını ister.
- Felsefi ahlak ile dini ahlakın her ikisi de akla uygun ve akli tutarlılığa sahip olmakla birlikte birincisi, ortaya koyduğu düşüncenin doğruluğunu iddia ederek buna kanıtlar getirir fakat tek **doğrunun kendisi olduğu iddiasında değildir**. **Dini ahlak ise vahye dayandığından, yegâne doğrunun kendi öğretisi olduğu iddiasındadır**. Bunun anlaşılması için vahiy yoluyla gelenlerin akla arz edilmesini ister. Bu hususta zaman zaman akla hitabeden deliller sunar, pratik hayattan örnekler verir.
- Ahlak felsefesi, ahlakı ilgilendiren insan davranışları için herhangi bir **ödül veya ceza öngörmez**. Bu durum, evrensel düzeyde kabul görmüş bile olsa, ahlak filozofları tarafından geliştirilen ahlak sistemlerinin pratik yaptırım gücünün, cömertlik, doğruluk, cesaret, adalet, bilgi, bilim, erdem ve fazilet gibi kavramlara birey ve/veya toplum tarafından atfedilen değerin gücü ile sınırlı kalması sonucunu doğurmaktadır. Yani felsefi ahlak yalnızca bir bilinç ve farkındalık sağlayabilmektedir. Dini ahlak ise yukarıda sayılan kavramlara birey ve toplum tarafından yüklenen değerin yanı sıra ahlakı ilgilendiren **olumlu davranışlara ödül, olumsuz davranışlara uhrevi ceza, öngördüğü ve olumsuz davranışları sık sık kınadığı için ahlaki açıdan daha fazla yaptırım gücüne sahiptir.** En azından teorik olarak böyle olması gerekir.

Burada hemen, "*öyleyse neden Müslümanlar bugün ahlaken istenildiği düzeyde erdemli davranışlar sergilemiyor da, örneğin Kant'ın toplumu olan Almanya'da en azından bazı yönleriyle ahlak kuralları daha fazla pratiğe aktarılıyor?*" gibi bir soru akla gelebilir. Burada okuyucuyu da sıkmamak

açısından kısaca şunu belirtmek gerekir. Her an gelişmekte ve değişmekte olan insan ilişkileri ve yeni davranış şekilleri ile İslam ahlak kurallarının ya da nassların ilişkisini kurması gereken ahlak uleması ne yazık ki yüzyıllardır bu görevini yerine getirememektedir. Bunun yerine, yalnızca eskiyi tekrar ederek, insanların davranışlarını yüzyıllar öncesindeki daha sade ilişkilerin ve dinamik ulemanın bulunduğu eski çağlara ait davranışlara endekslemektedirler. Oysa gerek Kur'an, gerekse Hz. Peygamber'in hatta toplumda bir değer haline gelmiş büyük insanların hayatından bugünün ihtiyaçlarına uygun olarak çıkarılacak modeller, günümüzdeki ilişki ve davranış çeşitleriyle ilişkilendirilmelidir. Aksi halde, bir ahlak ilkesinin anlamı güncel örneklerle ve sistematik bir tarzda ortaya konulmadıkça, yani ahlak güncelleştirilmedikçe, kurallar ve kavramlar, insanların zihninde bulanık ve belirsiz hale gelmektedir. Bu da kuralların pratiğini zorlaştırmaktadır. Fakat burada meselenin siyasi, ekonomik, hukuki, psikolojik, tarihi vb. açılardan da ele alınması gerektiği ortadadır. Çünkü ileri bir medeniyete sahip olma, ya da geri kalma, toplum hayatının girift bir halde bulunan bütün sorunlarını alakadar eder.

- Felsefi ahlak ile dini ahlakın amaçları arasında da farklılık bulunmaktadır. Çünkü **felsefi ahlakın amacı bu dünyayla ilgilidir**. O, ahlakla ilgili tüm teori ve iddiaları akıl süzgecinden geçirerek genel bir bakış açısına sahip olmamızı ve verdiğimiz ahlaki hükümlerde bilinçli olmamızı sağlar. Bu yolla dünyada mutluluğa ulaşılabileceğini savunur. Oysa dini ahlak, müminleri ahlaken yücelterek, hem dünya, hem de ahret saadetine ulaştırmayı amaçlamaktadır.
- Son olarak ahlak felsefesi yalnızca teorik düzeyde ahlak kanunları ve ilkeleriyle ilgilenirken, ahlaki sorunların çözümü için ürettiği fikirlerin hayata geçirilmesi gerektiğini yalnızca savunmakla yetinir ve işin pratiğiyle doğrudan ilgilenmez. İslam dini ise, ahlak prensiplerini yalnızca teorik düzeyde vazetmekle kalmaz, aynı zamanda toplumun bütün kesimlerine hitap edebilecek açıklamalar ve örneklerle teorik ve pratik alanların bütününü kapsar. **Yani ahlak felsefesi seçkinlerin uğraş alanı iken İslam dini, avam ve seçkin herkesi ilgilendirir ve herkese kendi bulunduğu konum ve düzeye göre hitap edebilecek hükümler içerir.** İbn Rüşd Kur'an'ın bu yönünün Allah'ın bir mucizesi olduğunu belirtir.

Burada bir hususun hatırlatılması yararlı olacaktır. Kur'an, bir din kitabı olup ahlak kitabı değildir. Bu nedenle doğrudan ahlakı değil, insan hayatının bütün alanlarını içine alan hükümler içermektedir. İnsan yaşamıyla ilgili olarak ve Hz. Peygamber'in peygamber olarak gönderildiği toplum örneğinde yüce Allah eksik olan ne ise onu insanlara bildirmiş bunlarla ilgili olarak teorik mi, pratik mi, sosyolojiyi mi veya psikolojiyi mi ilgilendiriyor gibi ayrımları gözetmemiştir. Dolayısıyla Kur'an hükümleri ahlaki, hukuki, itikadi vb. gibi alanlara ayrılabilirse de bu insanların çıkarımıdır.

BU ÜNİTEDE BAŞVURULAN VE YARARLANILABİLECEK KAYNAKLAR

1. Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî, **Tâcu'l-Arûs**, C.XXV, Kuveyt, 1989
2. Bolay, Süleyman Hayri, **Felsefe Doktrinleri ve Terimleri sözlüğü**, Ankara, 2004.
3. İbn Miskeveyh, **Tehzîbü'l-Ahlak**, Tah: ibnü'l-Hatib, Mısır, 1924.
4. Erdem, Hüsameddin, **Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk,** Konya, 1996.
5. Erdem, Hüsameddin, **Ahlak Felsefesi**, Konya, 2002.
6. Zakzuk, Mahmud Hamdi, **Mukaddime fi İlmi'l-Ahlak**, Kuveyt, 1983.
7. Altıntaş, Hayrani, **İslâm Ahlâkı**, Ankara, 1999.
8. Bertrand, Alexis, **Ahlak Felsefesi**, Çev: Salih Zeki, Sadeleştiren: Hayrani Altıntaş, Ankara, 1999.
9. İmam Malik, **Muvatta**, baskı yeri yok, 1951, Kitâbu Husni'l-Huluk (47), Hadis No: 8, C.II.
10. Akarsu, Bedia, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Ankara, 1984.
11. Kılıç, Recep, **Ahlakın Dini Temeli,**